

Oponentní posudek disertační práce.

Název práce: Prožívání psychoterapeutů v průběhu psychoterapeutického sezení s depresivním klientem: zakotvená teorie

Student: **MUDr. Jan Roubal**

Školitel: Doc. RNDr. Petr Bob, Ph.D.

Oponent: PhDr. Jiří Jakubů, Ph.D.

Univerzita Karlova v Praze, 1. Lékařská fakulta 2014

I. Všeobecná charakteristika práce, formálního provedení a zvoleného tématu.

Posuzovaná disertační práce čítá 126 stran, z toho 93 stran vlastního textu, 18 stran seznamu literatury (v drtivé většina cizojazyčné) a 14 stran příloh. Po formální stránce je text smysluplně a logicky členěn s pomocí číselného kódování, bohatý poznámkový a referenční aparát je přehledně začleněn do textu práce (v některých případech by bylo pro čtenáře vhodné podrobnější vysvětlení „pod čarou“). Stylistické zpracování je na vysoké úrovni, odborná terminologie vhodně a přiměřeně používána (autor dokazuje svůj přehled a znalosti ve zvolené oblasti, aniž by zbytečně exhiboval), práce s odbornou literaturou a citace odpovídají ČSN. Velmi oceňuji užívání kurzívy u neobvyklých či původních termínů a používání českých ekvivalentů (kdy anglické termíny jsou vhodně uváděny v originále v závorce). Celkově lze říci, že práce je zpracována na vysoké formální úrovni.

Samotná práce a její téma je vyústěním dlouhodobého profesního zájmu a erudice autora (renomovaného klinika a zároveň disponovaného vyučujícího na FSS MUNI) a je to na ní patrné. Zvolené téma samo o sobě je v českých podmínkách záslužným unikátem, ověřuje, potvrzuje a nově otevírá poznatky a problémy klinické práce s depresivními pacienty a obrací pozornost ne k popisné, neosobní a mnohdy vágně nadužívané kategorii „deprese“ a jejím projevům, ale zejména k prožívání a některým typickým strategiím zvládnání zkoumaných terapeutů v rámci prožitkového, fenomenologického pole setkání dvou osob, při kterém je jedna přece jenom ve větší nouzi než ta druhá.

II. Naplnění výzkumných cílů

Autor si vytyčil skutečně nesnadný cíl, a to jak originalitou (a profesní žádoucností tématu), tak i způsobem provedení. Cíl výzkumu a výzkumná otázka se, jak to u kvalitativního výzkumu bývá, postupně vyvíjel, a to od prožívání a zvládnání u psychoterapeutů přes zúžení na vlastní prožívání terapeutů po působení klientovy deprese na terapeuta přímo v průběhu vlastního setkání a přímým zaměřením se na obsahy referovaných prožitků (s. 40 - 41 textu). Autor svá zjištění zřetelně předkládá, průběžně ověřuje a zasazuje do rámce dalších výzkumných zjištění jiných autorů, čímž umožňuje jak kritické uvažování, tak i vzbuzuje tvůrčí zájem pro další, navazující výzkumy. Pochopitelně také narážíme na výhody i omezení kvalitativních výzkumů: jejich vysoká interní validita, a zároveň omezená zobecnitelnost pro ve smyslu reprezentativnosti daných zjištění. Jak teoreticky-přehledová, tak empiricky-výzkumná část jsou zpracovány precizně a přesvědčivě, autor krok z a krokem představuje a zároveň osvětluje svůj záměr a zvolený postup. Výslovně oceňuji autorův poctivý přístup k etickým otázkám výzkumu, ochranu identity účastníků výzkumu a další zabezpečení získaných dat.

III. Metoda (a filosofie) autorova přístupu a použitá metodologie.

Tato rovina předkládané práce určuje její celkový charakter a implikuje zvolený design výzkumu. Problémem psychoterapie (jak uvádí i autor, s. 8) je mj. nejednotné vědecké paradigma (pohled na etiologii potíží a poruch a hledání toho co pomáhá a způsobuje změnu) a tedy i nejednotná teorie deprese (neboť různé přístupy akcentují etiologii intrapsychickou, interpersonální, systémovou, behaviorální či existenciální), existují desítky a snad i stovky psychoterapeutických přístupů, škol a směrů. Přesto z metaanalýz vyplývá (za všechny srovnáme

poslední edici Handbook of Psychotherapy and Behavioral Change¹), že psychoterapie je prokazatelně účinná a že nejde jen o tzv. *efekt ptáka Doda* (dle Carrolowy Alenky v říši divů, kdy všichni vyhráli a všichni musí být odměněni). Autor logicky a záměrně redukuje množství přístupů na pět renomovaných (dynamická, kognitivně behaviorální, interpersonální, na emoce zaměřená a systemická terapie) a zaměřuje se na „začarovaný kruh“ při utváření a znovuopakování deprese. Zároveň představuje sobě nejvlastnější, gestaltterapeutický systém, v němž depresi pojímá jako interpersonálně procesový fenomén, znovuoživující se v poli setkání terapeuta s klientem, a dle toho volí i odpovídající metodu zkoumání: kvalitativní výzkum. Sympaticky ve své práci ideologicky nehodnotí a nesnižuje různé terapeutické přístupy (klasický to nešvar naší odbornosti), naopak poukazuje k tomu, že gestalt terapie se jimi také inspiruje (zde by šlo jistě připomenout Freudovo rozlišení melancholie a deprese, Heimannové a Winnicottův příspěvek k významu protipřenosu jako kurativního momentu, Kleinové „depressivní pozici“, která je spojena se zdravým ztruchlením aj.).

Metodologickým východiskem výzkumné části je zakotvená teorie. Autora zajímá, jak psychoterapeuti prožívají klientovu depresi v průběhu terapeutického sezení/setkání a volí formu individuálních rozhovorů s nimi. Tomu odpovídá počet participantů – osm individuálních rozhovorů. Velkým bonusem výzkumu je užití dvou ohniskových skupin, které sloužily k dalšímu rozšíření, ověřování a kategorizaci získávaných poznatků. Rovněž celý design výzkumného projektu – od pilotní fáze, kterou byla vlastní sebereflexe výzkumníka přes vedení individuálních rozhovorů a ohniskových skupin až po závěrečnou validizaci získaného modelu „externím“ auditorem – je ukázkou svědomité a náročné vědecké práce.

IV. úroveň a novost získaných poznatků, jejich přínos pro obor a význam pro praxi.

Předložená práce je cenná nejen pro originalitu a potřebnost zvoleného tématu, ale i pro celkový způsob uvažování a zpracování. Autor zde otevřeně a zřetelně deklaruje svůj záměr a profesní postoj, předkládá dosavadní (nemnohé) výzkumné poznatky v této oblasti a přináší nová zjištění. Jedním z nejvlastnějších poznatků (při vědomí malého zkoumaného vzorku a limitech kvalitativního výzkumu) je popis ústředního konceptu „prožitkové oscilace“ terapeutů v průběhu psychoterapeutického sezení a při práci s depresivním pacientem, oscilace mezi prožitkovými (lze snad říci „mentálními“), „přibližování“ a „vzdalování“ mezi terapeutem a klientem. Tato oscilace může být aktivní i pasivní (spojená např. s terapeutovým protipřenosem či agováním), často neuvědomovaná, postupně však samotnými terapeuty reflektovaná a její zvědomění bývá také momentem „obratu“ v terapeutickém postoji a práci. Objevným a velmi užitečným prvkem pro pregraduální výuku a postgraduální vzdělávání psychoterapeutů je teoretický model „trajektorie spoluprožívání deprese“ (obrázek s. 66) a jeho tři procesové varianty (obrázek s. 75).

Zjištěné poznatky a vlastní závěry autor v diskusi vhodně propojuje s dosavadními poznatky v této oblasti a prokazuje obeznámenost s širokým spektrem výzkumné literatury. V diskusi autor uvádí, že se (z důvodů rozsahu práce a výzkumného zaměření) explicitně nevěnoval oblasti osobnostních charakteristik psychoterapeuta, které mohou interferovat s negativními prožitky a s vědeckou a autorskou pokorou zmiňuje limity své práce a budoucí možné výzvy. Pokud bych tedy chtěl něco doporučit, pak by to bylo v budoucnu další úsilí v právě zmíněné oblasti: jestliže uvažujeme o prožitcích klienta a terapeuta v rámci terapeutického setkání, nelze přece uvažovat o prožitcích „oddělených“ mimo osobnostní charakteristiky (struktury) daných osob. Zde nám pak do hry vstoupí množství intervenujících proměnných: již zmíněné osobnostní charakteristiky (temperament, resilience, hardiness, falešné self...), aktuální emoční rozpoložení osob (burnout syndrom), teoretické předporozumění, gender a různá přesvědčení terapeutů. Velkou výzvou by bylo také hlubší propojení s koncepty dynamické psychoterapie (přenosu, protipřenosu, projektivní identifikace, attachmentu aj.) se získanými poznatky. Zároveň je však třeba mít na mysli, že ani součet či zkoumání jednotlivých „položek“ nám nikdy plně nevysvětlí, co vše se vlastně odehrává v setkání dvou osob v rámci psychoterapeutického

¹ Lambert, M. J. (Ed.), (2013): Bergin and Garfield's Handbook of Psychotherapy and Behavior Change. Sixth Edition. New York: Wiley.

procesu (jde totiž i o téma filosofické a v jistém smyslu transcendentální, o němž lze také uvažovat z pohledu M. Bubera či E. Lévinase).

V. otázky a náměty oponenta k diskusi u obhajoby práce.

a) jak byla v rámci výzkumu, resp. individuálních rozhovorů a ohniskových skupin definována, resp. reflektována, sama „deprese“ jakožto nosologická jednotka?

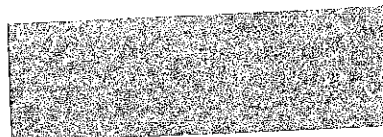
b) domnívá se autor, že teoretické předporozumění (většina terapeutů v individuálních rozhovorech byla gestaltisticky orientována) a osobnostní charakteristiky terapeutů mohli mít vliv na spoluprožívání deprese v rámci psychoterapeutického sezení? Například?

c) autor zmiňuje (s. 53), že dlouhodobé prožívání mezi sezeními v procesu terapie mezi sezeními nebylo zahrnuto do výzkumu. Mohlo by hrát nějakou roli?

VI. Resumé a doporučení oponenta.

Předkládané disertační práce MUDr. Jana Roubala je prací, která potěší snad každého zvědavého čtenáře, zejména pak profesionály z oblasti psychiatrie, psychologie a psychoterapie. Jde o práci mimořádně kvalitní co do svého teoretického záběru, tak i z hlediska výzkumného designu, zejména pak ale v oblasti výzkumných zjištění. Konceptuální model trajektorie spoluprožívání deprese a její procesové varianty se, doufejme, stane součástí teoretické výuky i instrumentária výcvikových programů. Dle mého názoru předkládaná práce naplňuje všechny požadavky, kladené na práci disertační a její závěry jsou vhodné k publikaci v odborných médiích. Autor prokázal schopnost samostatné, komplexní a tvůrčí vědecké práce, má fundovaný přehled v oblasti psychoterapeutických výzkumů, dokáže smysluplně propojovat teoretické poznatky s praxí, a naopak. Jeho práce pomáhá zaplňovat mezeru, která se týká propojení klinické praxe a výzkumu v oblasti psychoterapie u nás.

Práci Jana Roubala **k obhajobě doporučuji.**

PhDr. Jiří Jakubů Ph.D.

V Praze dne 21.11.2014